VERWEY JONKER Instituut

oranje fonds
voor een verbonden samenleving

LSA bewoners

HAN_UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Publieksversie

De Kracht van Samen:

Een evaluatieonderzoek naar de programma's Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities

Inhoud

Inleiding 1

Centrale onderzoeksvraag: 2
Relevantie van dit onderzoek 2

Begrippenkader 4

De ABCD-ruggengraat 5
Bewoners in the lead 5
Focus op relaties 6
Focus op 'what's strong' 6
Bouwen van binnenuit 6
Iedereen is welkom 7
Vitaliteit van de buurt 7
Omgevingsfactoren 8

2. Effecten en impact:
Wat zien we veranderen in de gemeenschappen? 9

Individuele effecten: meer zelfvertrouwen, participatie en welzijn 9
Effecten op sociale verbanden: sterkere en meer wederkerige relaties tussen bewoners 10
Impact op buurtniveau: leefbaarheid, voorzieningen, bewonersregie en buurtgevoel 11

3. Duurzaamheid:
Hoe kunnen we de effecten en impact in vitale gemeenschappen vergroten en verduurzamen? 13

Horizontale sociale structuren 13
Verticale sociale structuren 13

4. Conclusie en aanbevelingen:
Wat vraagt dit voor de toekomst? 15

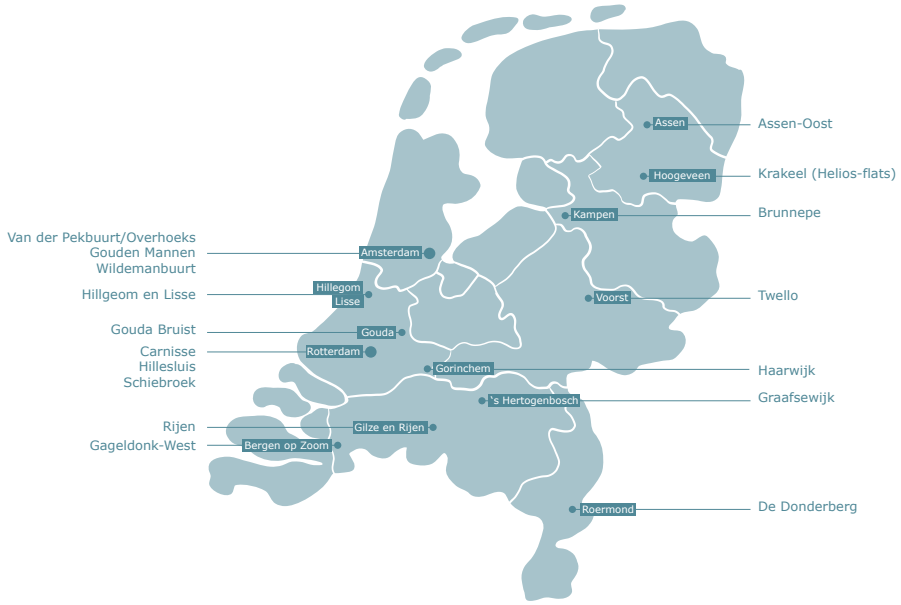
Conclusie aanpak 15
Conclusie effecten en impact 15
Conclusie duurzaamheid 15
Aanbevelingen 15
Aanbevelingen voor praktijk en beleid (4) 16
Aanbevelingen voor onderzoek (2) 16

Colofon 17

Inleiding

De belangstelling voor gemeenschappen is de afgelopen jaren sterk toegenomen in Nederland. Vanuit zowel beleid als praktijk groeit het idee dat gemeenschapskracht nodig is om maatschappelijke vraagstukken, zoals polarisatie en sociale ongelijkheid, het hoofd te bieden. Sterke gemeenschappen versterken de lokale democratie en de sociale basis. Vanuit bewoners zelf is er ook behoefte aan meer regie over hun leefomgeving.

Het onderzoek De Kracht van Samen bracht in kaart wat deze manier van werken oplevert, voor wie, en onder welke omstandigheden. Het onderzoek is uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut en het Lectoraat Versterken van Sociale Kwaliteit van de Hogeschool Arnhem en Nijmegen (HAN), in opdracht van het Oranje Fonds en in samenwerking met LSA Bewoners. Tussen 2023 en 2025 zijn 33 buurten gevolgd binnen de programma's Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities (zie afbeeldingen 1 en 2). In alle buurten is gebruikgemaakt van buurtscans en vragenlijsten. Daarnaast zijn twaalf buurten geselecteerd als focusbuurten, waar verdiepend onderzoek is gedaan met Wijkwaardenkaart-gesprekken, diepte-interviews, buurtbezoeken en dialogische bijeenkomsten zoals effectenpleinen. Deze publieksversie bundelt de belangrijkste inzichten uit het volledige onderzoeksrapport.

Afbeelding 1.
Buurten Sterke Buurtverbinders (Oranje Fonds)

Afbeelding 2.
Buurten Van Buurten naar Communities (LSA Bewoners)

Centrale onderzoeksvraag:

Wat is de bijdrage van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken aan vitale gemeenschappen in de periode 2023-2025?

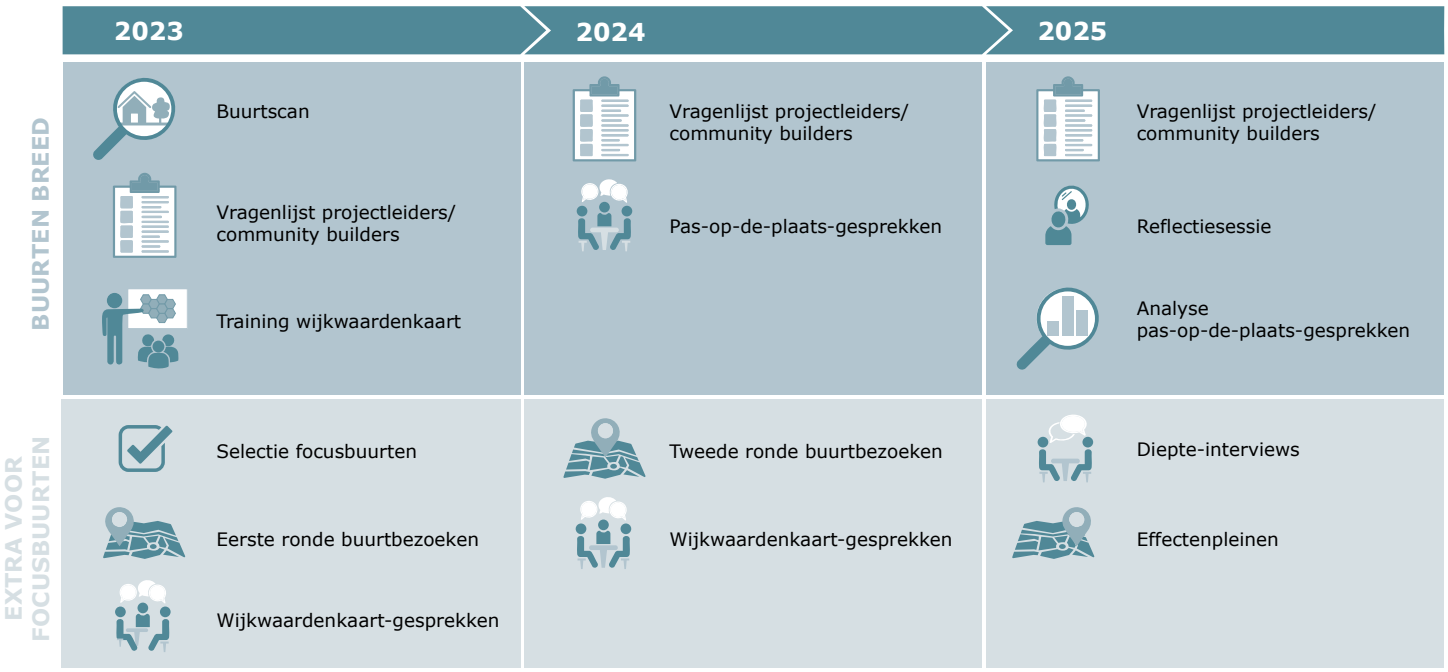
De deelvragen in dit onderzoek bestaan uit drie clusters:

- **Aanpak:** op welke wijze wordt er in de praktijk vormgegeven aan de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken? Hoe beïnvloeden omgevingsfactoren deze werkwijze?
- **Verandering:** wat zijn de belangrijkste effecten op het niveau van individuele bewoners en buurtverbinders en op het niveau van sociale verbanden? Wat is de impact op buurtniveau?
- **Duurzaamheid:** wat zijn de belangrijkste factoren waardoor de aanpak wordt verduurzaamd?

Relevantie van dit onderzoek

Het is van belang om inzichtelijk te maken hoe gemeenschapsontwikkeling bijdraagt aan sterke gemeenschappen. Dit vraagt om langlopend onderzoek waarin gemeenschappen, praktijk, beleid en wetenschap samen leren wat werkt, voor wie, wanneer en onder welke omstandigheden. Sterke gemeenschappen kunnen op hun beurt bijdragen aan het tegengaan van polarisatie en sociale ongelijkheid, het versterken van lokale democratie en de sociale basis. Daarom is gekozen voor een meerjarige en grootschalige onderzoeksopzet. Over een langere periode (2,5 jaar) is in verschillende Nederlandse buurten onderzocht hoe de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken uitwerken. Zo draagt dit unieke onderzoek bij aan een brede kennisbasis en onderbouwing voor gemeenschapsontwikkeling in Nederland.

In dit onderzoek is bewust gekozen voor een kwalitatief evaluatieonderzoek, passend bij de aard van de ABCD-benadering. We kiezen voor onderzoeksmethoden die samen met opbouwwerkers zijn ontwikkeld, zoals het Effectenplein, Pas-op-de-Plaats-gesprekken en de Wijkwaardenkaart (zie tabel 3). Deze methoden zijn overdraagbaar, zodat community builders en bewoners ze ook in andere buurten of op een later moment zelfstandig kunnen inzetten.

Afbeelding 3.

Toelichting onderzoeksactiviteiten: buurten breed en extra voor focusbuurten

Publieksversie

Dit is een publieksversie van het onderzoeksrapport. De Kracht van Samen. Het volledige rapport is te vinden via deze **link**.

De Kracht van Samen - Verwey-Jonker Instituut. Ook is er een infographic gemaakt van het onderzoek, deze is te vinden via deze **link**. De publieksversie en de infographic maken de kennis uit het onderzoek voor een breder publiek toegankelijk

Afbeelding 4.

Programmadag Sterke Buurtverbinders.

Begrippenkader

Wat is een gemeenschap?

Een gemeenschap bestaat uit mensen die bepaalde aspecten van hun identiteit met elkaar delen, zoals culturele of religieuze achtergrond, maatschappelijke positie, woonplaats, beroep, morele overtuigingen, politieke oriëntaties of een gezamenlijke geschiedenis. Gemeenschappen zijn nooit homogeen, maar altijd dynamisch en veranderlijk (Kaulingfreks & Matthijsen, 2024).

Wat is een vitale gemeenschap?

Een vitale gemeenschap is een groep mensen die niet alleen bepaalde kenmerken of aspecten van hun identiteit met elkaar delen, maar ook beschikt over de capaciteiten en het organiserend vermogen om gezamenlijk doelen te realiseren (Spierings et al., 2001).

Wat is gemeenschapsontwikkeling?

Gemeenschapsontwikkeling – community development in het Engels – is een paraplubegrip voor verschillende benaderingen die gericht zijn op samenwerken met gemeenschappen om: (1) mogelijkheden te creëren voor collectieve actie, (2) de levenscondities en voorzieningen van gemeenschappen te verbeteren, (3) rechten van gemeenschappen te waarborgen en versterken en (4) individuele ontwikkeling te ondersteunen (Gilchrist & Taylor, 2022).

Wat is 'ABCD'?

ABCD is de afkorting voor de Engelse term 'Asset-Based Community Development'.
ABCD is een context-specifieke benadering voor gemeenschapsontwikkeling. Dertig jaar geleden is de benadering in de Verenigde Staten ontwikkeld als alternatief voor probleemgerichte beleidsaanpakken (Kretzmann & McKnight, 1993)

Wat zijn 'buurtverbinders-aanpakken'?

Deze aanpakken zijn voortgekomen uit het programma Sterke Buurtverbinders, maar is geen op zichzelf staande aanpak zoals de ABCD-benadering. In de praktijk wordt door veel van de buurtverbinders-aanpakken gebruik gemaakt van de ABCD-benadering, maar door een aantal deelnemers wordt ook een eigen gemeenschapsgerichte benadering gehanteerd of veel intuïtief gewerkt.

Wat zijn community builders?

Een community builder maakt sociale relaties in een gemeenschap zichtbaar, verbindt en versterkt deze om collectieve zelforganisatie en veerkracht te vergroten. Hierdoor wordt ook de democratische doe-kracht van een buurt versterkt (Kretzmann & McKnight, 1993; McKnight & Block, 2010; Russell, 2020, Visser, 2021).

Wat zijn buurtverbinders?

Buurtverbinders zijn actieve bewoners die een verbindende rol in de buurt hebben. In de praktijk worden zij ook wel buurtmakers, bruggenbouwers of sleutelpersonen genoemd.

1. Aanpak:

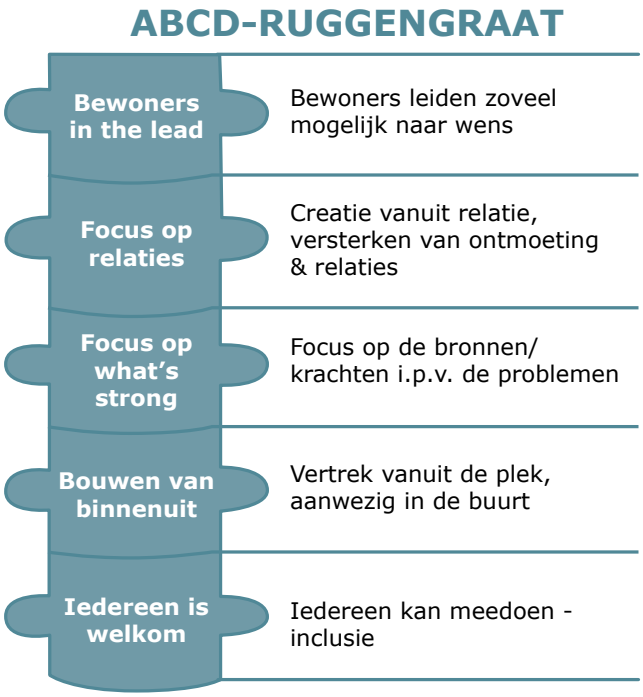
Hoe werken community builders en buurtverbinders aan vitale gemeenschappen?

De kern van de aanpakken in beide programma's komt sterk overeen, elk met duidelijke accentverschillen. In het programma Sterke Buurtverbinders ligt de focus op het werken met een leer- en ontwikkelprogramma voor buurtverbinders. Binnen dit programma is er aandacht voor de ABCD-benadering en is er ook ruimte voor andere manieren van werken, waardoor de buurtverbinders-aanpakken verschillend zijn. In het programma Van Buurten naar Communities staat de rol van community builders centraal. Zij zijn veelal in dienst bij een welzijnsorganisatie en soms werkzaam als zelfstandige. Gedurende het programma worden zij getraind in het werken vanuit de ABCD-benadering.

We gaan hieronder eerst in op de werkwijze van de community builders en buurtverbinders aan de hand van de ABCD-ruggengraat. Vervolgens geven we een indruk van de vitaliteit van de buurt, vanuit het perspectief van bewoners op basis van de gesprekken met de Wijkwaardenkaart. Tot slot bespreken we de omgevingsfactoren die van invloed zijn op het versterken van gemeenschappen.

De ABCD-ruggengraat

De ABCD-benadering is gebaseerd op vijf principes die de ruggengraat vormen van de benadering (zie afbeelding 5). We gebruiken deze vijf principes om de werkwijze van de community builders en buurtverbinders te beschrijven. In het onderzoeksrapport gaan we dieper in op de verschillen en overeenkomsten tussen de beide programma's. In deze publieksversie laten we de hoofdlijnen zien, gebaseerd op beide programma's.

Afbeelding 5.
ABCD-ruggengraat

Bewoners in the lead

Community builders faciliteren bewonersregie, maar dat gaat niet altijd vanzelf. Ze benoemen het balanceren tussen niet overnemen, faciliteren, loslaten, tijdelijk ondersteunen en weer loslaten. Vertrouwen in de community builder is een randvoorwaarde om netwerken van diverse bewoners en professionals met elkaar te verbinden. Bouwen aan vertrouwen vraagt tijd.

> ***Hoe komt het nou dat daar die energie in zit? Het gaat ook over het vertrouwen van actieve bewoners in de gemeente of in de community builder. Of dat je dat samen zeg maar draagt en dat iedereen daar zijn dingen doet die die leuk vindt, waar die energie van krijgt of wat hij wil bijdragen."***
>
> *(bewoner)*

De omstandigheden van een buurt zijn medebepalend voor de manier waarop aan dit principe invulling wordt gegeven. Denk daarbij aan de aanwezigheid van een overlegorgaan, plekken waar bewoners eigen regie hebben, de mate van betrokkenheid van bewoners bij hun buurt, maar ook de eerdere ervaringen met inspraak.

Focus op relaties

Relaties vormen een waarde op zich en zijn een middel om samen te werken aan veranderingen in een buurt. In sommige buurten bestaan al sterke onderlinge relaties, in andere zijn die nog schaars. Community builders geven op verschillende manieren invulling aan dit principe. In de eerste plaats door tijd nemen voor warm contact en oprecht luisteren naar verhalen uit de buurt. Een volgende stap is het bijeenbrengen en verbinden van verschillende bewoners. Deze verbindingen starten vanuit een open, laagdrempelig gesprek en gelijkwaardigheid tussen bewoners en de community builder.

> ***Vaak vanuit spontane situaties (...) ontstaan gesprekken, ontstaan vertrouwensbanden die leiden tot meer. Soms omdat mensen vaker terugkomen of iemand meebrengen, of durven meedoen aan activiteiten tot dat ze zelf iets nieuws organiseren."***
>
> *(community builder)*

De focus op relaties bestaat bovendien niet alleen uit het samenbrengen van belanghebbenden, maar vraagt ook onderhoud van deze relaties. Hierbij gaat het soms ook om het oplossen van onderlinge spanningen en schurende belangen.

Focus op 'what's strong'

Assets worden op verschillende manieren in kaart gebracht zodat de buurt hier zicht op krijgt. De focus ligt daarbij grotendeels op de talenten van bewoners en minder op fysieke plekken. Het verkennen van talenten en krachten, deze met elkaar verbinden, waar nodig ondersteunen en het zichtbaar maken van de opbrengsten vormen belangrijke stappen in het proces van versterken van gemeenschappen. Daarbij ligt de nadruk op wat er wel is: dat leidt tot enthousiasme, creativiteit en betrokkenheid van bewoners. Dit zorgt voor een sfeer waarin mensen zich welkom voelen, willen meedoen en trots zijn op hun buurt.

> ***Als mensen in hun kracht staan is er veel moois mogelijk, de uitkomst helemaal loslaten, er volgt vanzelf een mooie uitkomst als mensen in hun kracht staan. En vaak nog veel beter dan je van tevoren kunt bedenken. Ik zie het dan wel als mijn taak om in de gaten te houden dat wat er beloofd is aan de opdracht- of subsidiegever ook wordt geleverd, of in overleg besloten wordt om af te wijken als dat in het proces naar voren komt. Ik zie dit inmiddels als een leuk en uitdagend spanningsveld."***
>
> *(community builder)*

Bouwen van binnenuit

Bij deze bouwsteen zijn voorbeelden genoemd die gaan over het aansluiten bij dat wat er al is in de buurt, zoals bestaande netwerken, initiatieven of ontmoetingsplekken. Ook zetten community builders actief in op het verkennen van de krachten van de buurt. Het actief aansluiten bij de cultuur van de buurt werkt in sommige buurten versterkend, waardoor bewoners zich trots voelen. Het werken zonder agenda en aansluiten bij het tempo van de buurt wordt als belangrijk gezien bij dit principe.

> ***Dat viel me ook op met het verhaal van de buurtkrant. Dat zij het niet overnemen, echt gewoon luistert naar wat bewoners willen en dat dan bij bewoners laat, dat initiatief. Dus dat is echt ABCD. Dat je niet zelf al je agenda hebt, met een agenda in de buurt gaat. En dat zie je nadrukkelijk terugkomen in het verhaal van de buurtkrant."***
>
> *(bewoner)*

Sloop en nieuwbouw op grote schaal en het wegvallen van voorzieningen en professionele inzet van andere partijen zetten deze bouwsteen onder druk.

Iedereen is welkom

Het principe 'iedereen is welkom' wordt door community builders als belangrijk normatief kompas benoemd in het versterken van gemeenschappen. Elkaar leren kennen helpt hierbij om 'onbekend maakt onbemind' tegen te gaan.

> ***En qua diversiteit in culturen is het wel belangrijk om hier bewust op in te zetten, als je het op z'n beloop laat heb je vooral witte hoogopgeleide mensen om je heen, merk ik. Daar is niks mis mee, want ze zijn allemaal even open en begaan - maar je wil juist de mix. In ons team letten we daar nu op, ook in hoe en waar we werven. Het kost wel veel aandacht en tijd."***
>
> *(community builder)*

Tegelijk zien we een aantal dilemma's rondom dit thema. Bestaande gemeenschappen sluiten soms onbewust mensen uit, of bewoners hebben drempelvrees om zich aan te sluiten. Iedereen is welkom staat soms op gespannen voet met activiteiten die voor bepaalde groepen bewoners (bijvoorbeeld jonge moeders) of bepaalde gemeenschappen (op basis van culturele achtergrond) georganiseerd worden. Er lijkt sprake van handelingsverlegenheid bij community builders over het inclusief vormgeven van activiteiten. De voorbeelden van activiteiten richten zich vaak op culturele diversiteit, maar andere vormen van diversiteit lijken onderbelicht, zoals op basis van leeftijd, sociale klasse, beperking of seksuele geaardheid.

Vitaliteit van de buurt

Bij het versterken van gemeenschappen sluiten community builders en buurtverbinders aan bij thema's die spelen in de buurt. Voor het onderzoek zijn in de twaalf focusbuurten met 503 buurtbewoners gesprekken gevoerd over de vitaliteit van hun eigen buurt met behulp van de Wijkwaardenkaart (zie afbeelding 6 voorbeeld van een praatplaat). In alle buurten worden sociale aspecten genoemd die gaan over de mogelijkheid van diverse soorten sociaal contact, zoals een praatje maken, elkaar groeten, hulp bieden, op elkaar en elkaars spullen letten. Daarnaast wordt ruimte voor diversiteit en eigenheid als waardevol beschouwd, waarbij het gaat om jezelf kunnen zijn en waar bewoners elkaar met respect behandelen.

In alle buurten wordt ook gesproken over de leefomgeving, waarbij het gaat om veiligheid en een schone publieke buitenruimte. Bewoners vinden de sfeer in de buurt van groot belang, waarbij een rustige buurt vaak terugkomt. Bij woningen is een fijne en passende woning van belang, die voldoet aan de behoefte van mensen en waar mensen zichzelf kunnen en

Afbeelding 6.
Getekende praatplaat Wijkwaardenkaart-gesprekken Kronenburg (Arnhem)

mogen zijn. Voorzieningen vormen in driekwart van de buurten een belangrijk thema, die deels gericht zijn op ontmoeten, zoals een buurthuis of ontmoetingsactiviteiten. Maar voorzieningen gaan ook over (publieke) gezondheid, zoals een huisarts, apotheek of de mogelijkheden om gezonde voeding te kopen of te bewegen. In ongeveer de helft van de buurten wordt natuur gewaardeerd in de vorm van parken, bomen en perken in straten. Groene plekken in de buurt dragen bij aan ontspanning, ontmoeting en versterken het gevoel van welzijn.

Afbeelding 7.
Omgevingsfactoren

Omgevingsfactoren

Gemeenschapsgerichte aanpakken worden beïnvloed door allerlei factoren die buiten de aanpak zelf liggen. Deze omgevingsfactoren kunnen de aanpak zowel belemmeren als bevorderen. We lichten deze toe aan de hand van vijf typen omgevingsfactoren.

- **Bestuurlijke omgevingsfactoren:** zoals de gemeentelijke visie en het beleid rond gemeenschapsontwikkeling inclusief thema's zoals financiering, verantwoording, procedures en regelgeving die ruimte kunnen geven (of juist beperken) voor bewonersregie en bewonersinitiatieven.
- **Relationele omgevingsfactoren:** (de kwaliteit van) samenwerking en betrokkenheid tussen bewoners en betrokken professionals en organisaties; en de samenwerking tussen professionele organisaties onderling (bijvoorbeeld gemeente, welzijn, woningcorporaties, zorg). Denk hierbij ook aan factoren zoals gedeelde visie, nabijheid en informele lijnen die de samenwerking makkelijker maken.
- **Professionele omgevingsfactoren:** de beschikbare professionele capaciteit (tijd/uren) voor community builders en de competenties en vaardigheden van betrokken professionals om gemeenschapsgericht te werken (en daarin te leren en ontwikkelen).
- **Maatschappelijke omgevingsfactoren:** kenmerken van bestaande gemeenschappen en de achtergrond van bewoners (zoals sociaaleconomische positie, culturele diversiteit) inclusief de aanwezigheid en dynamiek van (in) formele bewonersnetwerken.
- **Fysieke omgevingsfactoren:** de ruimtelijke en materiële kenmerken van een buurt of dorp zoals voorzieningen en ontmoetingsplekken, de inrichting van de publieke ruimte en het woningtype/woningvoorraad (en de daarmee samenhangende toegankelijkheid en gebruik).

Deze vijf typen factoren beïnvloeden elkaar voortdurend en vormen in de praktijk een dynamisch geheel. Bestuurlijke keuzes, zoals visie, beleid en het beschikbaar stellen van middelen, werken direct door in professionele capaciteit en in de ruimte die community builders en bewoners ervaren om gemeenschapsontwikkeling vorm te geven. Relationele factoren (samenwerking en vertrouwen tussen bewoners, professionals en organisaties) hangen vaak samen met maatschappelijke kenmerken van de buurt, terwijl fysieke contexten (zoals voorzieningen, inrichting openbare ruimte) ontmoeting en samenwerking kunnen versterken of juist onder druk zetten.

> ***Veel mensen willen wandelen of fietsen, maar er zijn weinig bankjes om even uit te rusten. Er is behoefte aan plekken die ontmoeting faciliteren, zonder dat ze direct als 'hangplek' worden gezien."***
>
> *(community builder)*

2. Effecten en impact:

Wat zien we veranderen in de gemeenschappen?

Wat komt er in beweging als bewoners samen met buurtverbinders, community builders hun buurt van binnenuit versterken? De gemeenschapsgerichte aanpakken laten in korte tijd veranderingen zien op drie niveaus: bij individuele bewoners, binnen sociale verbanden en op het niveau van de buurt als geheel (zie tabel 1 op volgende pagina). De mate waarin effecten zichtbaar worden, verschilt per buurt en hangt sterk samen met de lokale context en omgevingsfactoren. De veranderingen zijn het resultaat van de opeenstapeling en samenspel van ontmoetingen, samenwerking, betrokkenheid en fysieke verbeteringen in de leefomgeving. In de woorden van de ABCD-benadering: 'van het één komt het ander'.

Afbeelding 8.
Effecten

Individuele effecten: meer zelfvertrouwen, participatie en welzijn

Individuele effecten gaan over persoonlijke veranderingen bij bewoners, buurtverbinders, community builders en buurtprofessionals. Op individueel niveau is de verandering vaak het eerst zichtbaar. Bewoners ervaren meer zelfvertrouwen, eigenwaarde en zingeving. Bewoners ervaren nut en betekenis in en voor de gemeenschap en voelen zich sterker verbonden met hun buurt. Ze voelen zich vaker gezien en durven actiever mee te doen in hun buurt. Het werken vanuit talenten leidt tot ervaren waardering en zingeving voor bewoners en is hierbij cruciaal.

> ***Ik wilde altijd al iets betekenen in de buurt. Door dit project heb ik mijn plek gevonden en kan ik maatschappelijk bijdragen."***
>
> *(buurtverbinder)*

Bewoners worden op een laagdrempelige manier aangemoedigd door buurtverbinders en community builders om deel te nemen aan activiteiten of zelf initiatieven te starten. Deelname aan bewonersactiviteiten leidt op termijn tot grotere betrokkenheid van bewoners bij het initiatief en toename van participatie.

> ***Ze [de buurtverbinder] bleef me vragen om mee te komen. De tweede keer ging ik mee en nu ken ik er mensen."***
>
> *(bewoner)*

Deelname aan activiteiten creëert tijd en ruimte om nieuwe vaardigheden te oefenen. Veel bewoners groeien vervolgens door van deelnemer naar vrijwilliger of zelfs kartrekker binnen een initiatief.

> ***Ik heb geleerd dat, wanneer mensen (actieve bewoners) elkaar complimenteren voor wat ze doen, ieders inzet gezien wordt, dat je dan als mens zo groeit dat alle geïnvesteerde tijd er bijna niet meer toedoet. Een bewoner zei: ik heb dankzij de wijkraad het vertrouwen in mensen en daardoor in mezelf (terug)gevonden. Een andere bewoner durfde zichzelf nooit te presenteren en spreekt nu voor groepen."***
>
> *(community builder)*

De individuele veranderingen dragen bij aan welzijn. Doordat bewoners elkaar vaker ontmoeten, groeit de onderlinge betrokkenheid en kijken zij meer naar elkaar om. Bewoners die elkaar via activiteiten hebben leren kennen, bieden vaker hulp en ondersteuning. Ook verwijzen bewoners andere buurtgenoten, vaak via community builders en buurtverbinders, naar passende zorg en ondersteuning.

> ***Je kan wel langs elkaar leven, maar hier kom je écht bij elkaar... ik ben gaan leven."***
>
> *(bewoner)*

Buurtverbinders en community builders ontwikkelen zelf ook nieuwe vaardigheden, ze ervaren meer regie in hun rol en functioneren sterker in het netwerk. Ook professionals die in de buurt werken geven aan dat hun werkwijze verandert: ze werken vaker vanuit gelijkwaardigheid en sluiten beter aan bij de leefwereld van bewoners.

> ***Sommige buurtverbinders begonnen onzeker, afwachtend of hadden weinig ervaring met organiseren of samenwerken. Nu zien we dat zij zich sterker voelen in hun rol: ze durven het voortouw te nemen."***
>
> *(community builder)*

De mate waarin deze individuele effecten optreden verschilt per buurt en blijft kwetsbaar wanneer activiteiten wegvallen of de sociale basis nog broos is.

Effecten op sociale verbanden: sterkere en meer wederkerige relaties tussen bewoners

Effecten op sociale verbanden gaan over veranderingen op het collectieve niveau. Deze effecten betreffen onder andere toename van contact tussen bewoners, grotere diversiteit in deelnemers, versterking van onderlinge relaties (bonding), verbinding tussen groepen (bridging) en soms ook linking met instituties. Op het niveau van sociale verbanden is in alle focusbuurten sprake van toegenomen onderling contact. Bewoners kennen elkaar beter, zoeken elkaar actiever op en bouwen nieuwe sociale netwerken. Daarbij gaan ze ook duurzame verbindingen aan die zich uiten in wederzijdse hulp, vriendschap, emotionele steun en gedeelde verantwoordelijkheid. De diepgang van deze relaties ontstaat doorgaans uit herhaalde interacties en gedeelde ervaringen binnen gezamenlijke activiteiten. De versterkte onderlinge relaties vormen een verdere basis voor samenwerking en collectieve actie.

Individuele effecten	Effecten op sociaal verband	Effecten op buurtniveau
• Toename zelfvertrouwen, eigenwaarde en zingeving. • Toename maatschappelijke participatie en persoonlijke ontwikkeling. • Individueel welzijn en gezondheid neemt toe. • Onderling vertrouwen neemt langzaam toe.	• Toename van activiteiten. • Toename contact tussen bewoners. • Netwerk versterking tussen bewoners en buurtverbinders. • Diversiteit groeit langzaam en inclusie blijft kwetsbaar.	• Verbetering leefbaarheid (groen en ontmoetingsplekken). 1. Toename sociale cohesie. • Zichtbaarheid van buurt en trots op de buurt neemt toe. • Toename informele steunstructuren. • Institutioneel vertrouwen neemt in enkele buurten sneller toe dan verwacht. • Bewonersregie groeit langzaam.

Tabel 1: Samenvatting van effecten

> ***Het beeld over buren verandert in positieve zin. Bewoners kijken hierdoor meer naar elkaar om. Iets meer burenhulp, zoals: sleutel bewaren, planten verzorgen, hulp bij ziekte, vuilnis buiten zetten, hulp bij een klusje, een huisdier, boodschappen voor elkaar doen, voor elkaar koken."***
>
> *(community builder)*

Het versterken van relaties binnen bestaande groepen (bonding) gaat meestal relatief makkelijker. De verbinding tussen groepen (bridging) groeit trager en blijft in meerdere buurten tot nu toe beperkt. In ongeveer de helft van de focusbuurten groeit ook het onderlinge en institutionele vertrouwen. Dit hangt samen met de zichtbare aanwezigheid van community builders, continuïteit in contact en de ervaring dat professionals daadwerkelijk luisteren en handelen. De stap naar kortere lijnen met instituties (linking) ontstaat vooral in buurten waar bewonersregie en bestuurlijke openheid elkaar versterken. Juist deze typen sociale effecten blijven kwetsbaar.

Ook op inclusie zijn de resultaten gemengd. In verschillende buurten ontstaat meer diversiteit en binnen activiteiten en netwerken.

> ***De kracht van de krant is dat creativiteit en diversiteit van de buurt tot zijn recht komt. Dat maakt de krant levendig en aantrekkelijk."***
>
> *(community builder)*

Culturele diversiteit lijkt het meest zichtbaar en andere verschillen (bijvoorbeeld leeftijd, sociaaleconomische verschillen) blijven vaak onderbelicht. De resultaten tonen aan dat er gewerkt wordt aan inclusie maar dat nog niet alle groepen consequent worden bereikt en betrokken. Dit is in lijn met de bevindingen van het ABCD-principe Iedereen is welkom.

Impact op buurtniveau: leefbaarheid, voorzieningen, bewonersregie en buurtgevoel

Op buurtniveau worden effecten zichtbaar in de fysieke leefomgeving, de aanwezigheid van voorzieningen en ontmoetingsplekken, de manier waarop bewoners invloed uitoefenen op de buurt en hoe instituties met bewoners samenwerken. In het merendeel van de buurten zijn fysieke verbeteringen behaald, zoals vergroening, schonere straten en nieuwe of beter gebruikte ontmoetingsplekken. Deze plekken hebben aantoonbare invloed op de ontwikkeling van de buurt: waar ontmoetingsplekken ontbreken, komt gemeenschapsvorming minder vanzelf op gang.

> ***We hebben gewerkt aan de plaatsing van picknickbanken tussen de flats [...] Dit is nu een nieuwe plek voor ontmoeting, vertrouwen. Het is een laagdrempelig aanspreekpunt, ook om nieuwe buren te leren kennen."***
>
> *(community builder)*

Sociale cohesie vertaalt zich op dit niveau in meer zichtbaarheid en gebruik van buurtplekken en in het ontstaan van een gedeeld buurtgevoel. Er is meer ruimte voor gelijkwaardige uitwisseling en mensen durven zichzelf te zijn.

> ***Het is gewoon gezellig; mensen durven zichzelf te zijn en daarin heb je gelijkwaardige uitwisselingen"***
>
> *(buurtverbinder)*

Bewonersregie groeit eveneens, onder andere via wijkraden, bewonersacties en betrokkenheid bij besluitvorming. In meerdere buurten is het aantal acties om invloed uit te oefenen op de leefomgeving toegenomen. Steeds meer bewoners nemen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor wat er in hun buurt moet gebeuren:

> ***Je hebt ook wel het idee dat de stem van bewoners groter is geworden in de buurt. Als je de buurtkracht zo kunt bundelen dan wordt die stem belangrijker en echt gehoord."***
>
> *(community builder)*

Tegelijk blijft brede bewonersregie nog beperkt: vaak neemt een kleine groep actieve bewoners de meeste rollen op zich. Tot slot zien we dat bewoners trotser zijn geworden op hun buurt. Erfgoed en verhalen van bewoners worden bijvoorbeeld ingezet om het imago van de buurt te versterken en een gevoel van verbondenheid te creëren.

> ***Stukje identiteit: laten zien hoe Noord was en hoe het veranderde. Twintig jaar geleden wilde je er "niet dood gevonden worden". Nu is er erkenning voor de wortels, respect voor de geschiedenis en een sterker gevoel van identiteit."***
>
> *(buurtverbinder)*

Dit buurtgevoel verbetert ook het thuisgevoel en ervaren gevoel van veiligheid van bewoners, dat tegelijkertijd ook een individueel effect is.

Afbeelding 9.
Foto wijkschildering in Selwerd-Oost (Groningen) gemaakt door bewoner

3. Duurzaamheid:
Hoe kunnen we de effecten en impact in vitale gemeenschappen vergroten en verduurzamen?

In alle focusbuurten zien we hetzelfde spanningsveld: gemeenschapsgerichte aanpakken vragen om lange adem, tijd, vertrouwen en continuïteit, terwijl financiering en beleid juist vaak in korte cycli zijn georganiseerd. De duurzaamheid, de mate waarin deze aanpak over langere tijd kan blijven bestaan en succesvol kan functioneren, is in veel buurten nog niet vanzelfsprekend. Het gaat niet alleen om het voortzetten van activiteiten, maar vooral om het verankeren van werkwijzen, relaties en structuren in de buurt en in beleid. We staan stil bij zowel horizontale structuren als verticale structuren.

Horizontale sociale structuren

Horizontale structuren gaan over netwerken en relaties tussen bewoners en lokale actoren in de buurt. Denk aan ontmoetingsplekken, buurtmakers en informele samenwerkingsverbanden.
Deze structuren zijn relationeel, gebaseerd op vertrouwen en continuïteit en vormen de basis voor bewonersregie. In veel buurten zijn in relatief korte tijd horizontale sociale structuren gegroeid: bewonersnetwerken, buurtverbinders en ontmoetingsplekken die bijdragen aan sociale cohesie, onderlinge steun en eigenaarschap. Nieuwe ontmoetingsplekken versterken het contact tussen bewoners.

> ***Actieve ondersteuning van duurzaam lokaal georganiseerde buurtplekken speelt wat ons betreft een cruciale rol."***
>
> *(community builder)*

Continuïteit in relaties, de aanwezigheid van community builders en buurtverbinders en de bijbehorende financiering zijn cruciaal voor verduurzaming. Community builders hebben een taak in het versterken van horizontale structuren door continuïteit in de systeemwereld te organiseren, de visie op gemeenschapsontwikkeling uit te dragen en draagvlak voor die visie in het netwerk te creëren. Dit vraagt strategische vaardigheden, zoals het verbinden van domeinen en organisaties, het bewaken van gelijkwaardigheid tussen bewoners en organisaties en het stimuleren van samenwerking. In deze verbindende rol treden community builders vaak op als 'boundary spanners' (Rauws & De Jong, 2019). Zij verbinden verschillende werelden via taal en het ABCD-gedachtegoed.

> ***We hebben ABCD als organisatie omarmd en ook het 'evangelie' van ABCD verspreid."***
>
> *(community builder)*

In sommige buurten speelt negatieve beeldvorming over de buurt en haar bewoners een rol. Dit ondermijnt het vertrouwen en belemmert het 'bouwen van binnenuit'. Bewoners ervaren dan dat hun kracht en ideeën niet worden erkend.

Deze dynamiek maakt verduurzaming extra kwetsbaar, omdat gemeenschapsontwikkeling niet kan groeien in een context van wantrouwen en ongelijkwaardigheid.

> ***Dat andere organisaties nog zo paternalistisch denken en alle ideeën van bewoners haast bij voorbaat afschieten."***
>
> *(community builder)*

Verticale sociale structuren

Horizontale kracht zonder steun van verticale structuren is kwetsbaar. Verticale sociale structuren gaan over institutionele en bestuurlijke kaders zoals gemeentelijk beleid, financieringssystemen en organisatorische processen. Gemeenten, organisaties en fondsen werken vaak met korte beleidscycli en projectmatige financiering, terwijl gemeenschapsontwikkeling juist tijd nodig heeft. Gemeentelijke instanties spelen een cruciale rol in het duurzaam verankeren van de aanpakken. Community builders geven aan dat gemeenten

vaak nog moeite hebben om de regie los te laten en echt te vertrouwen op bewonerskracht.

> ***Als de gemeente zou durven te vertrouwen op de kracht van bewoners en daarin zou investeren, kan er veel sneller en effectiever verandering plaatsvinden."***
>
> *(community builder)*

Het is belangrijk dat gemeenten en andere organisaties, zoals welzijnsorganisaties of woningcorporaties, niet alleen faciliteren maar ook hun systeemlogica opzijzetten om duurzame verankering van bewonersinitiatieven en activiteiten mogelijk te maken.

> ***Community building vraagt juist om ruimte en een open houding, maar in de praktijk botsen we vaak op vaste procedures."***
>
> *(community builder)*

Het vraagt ook iets van de professionele houding van community builders. Door duidelijke grenzen te stellen en te sturen op gelijkwaardigheid, ontstaat een veiligere en eerlijkere omgeving waarin buurtverbinders zich kunnen ontwikkelen.

> ***Door die verandering ben ik meer gaan sturen op gelijkwaardigheid en respect voor de kracht van de buurt."***
>
> *(buurtverbinder)*

Een heldere gedeelde visie, inclusief duidelijke rolafspraken en beoogde veranderingen, voorkomt dat zeggenschap van bewoners onder druk komt te staan en vergroot de kans op institutionele borging en daarmee de verduurzaming van aanpakken.

Afbeelding 10.
Duurzaamheid vraagt om het verankeren van werkwijzen, relaties en structuren in de buurt én in beleid

4. Conclusie en aanbevelingen:
Wat vraagt dit voor de toekomst?

Conclusie aanpak

Gemeenschapsontwikkeling is geen rechte lijn, maar een kronkelig pad vol ontmoetingen, verwachtingen en ook frictie. De praktijk in beide programma's laat een rijke variatie zien van manieren waarop community builders en buurtverbinders werken. De analyse van de werkwijze en omgevingsfactoren maakt duidelijk dat de gemeenschappen worden versterkt in een complexe samenhang van omstandigheden op verschillende niveaus. In alle onderzochte buurten zijn zowel bevorderende als belemmerende omgevingsfactoren aanwezig. De mate waarin deze factoren zich voordoen en elkaar versterken verschilt echter aanzienlijk per buurt. In een groot deel van de focusbuurten is sprake van een stapeling van belemmerende factoren op sociaal, fysiek en institutioneel niveau. Deze stapeling vergroot de druk op bewoners én op de uitvoering van beleid en aanpakken in de buurt. Deze bevinding benadrukt dat een gestandaardiseerde aanpak in deze context onvoldoende aansluit. Effectief werken aan het versterken van de vitaliteit van de buurt vergt in deze situaties een integrale benadering, waarin rekening wordt gehouden met de onderlinge verwevenheid en stapeling van omgevingsfactoren.

Conclusie effecten en impact

Het onderzoek laat verder zien dat effecten van gemeenschapsontwikkeling zich zelden eenduidig of geïsoleerd voordoen. In plaats daarvan ontstaat een rijk palet aan effecten, waarin veranderingen op individueel, sociaal en buurtniveau elkaar voortdurend beïnvloeden en versterken. De aanpakken hebben een duidelijke basis gelegd voor sterkere gemeenschappen. Bewoners voelen zich individueel krachtiger, sociale relaties zijn hechter geworden en buurten als geheel profiteren van verbeterde leefbaarheid en nieuwe plekken voor ontmoeting. Juist die verwevenheid is kenmerkend: zodra effecten in interactie komen, zijn ze vaak niet van elkaar te onderscheiden. De metafoor van het 'palet' is niet toevallig gekozen. Net als bij het mengen van kleuren zijn de afzonderlijke effecten vaak niet meer los van elkaar te onderscheiden, zodra ze eenmaal in interactie zijn gebracht.

Conclusie duurzaamheid

Tegelijkertijd tonen de resultaten van het onderzoek dat niet alle effecten even snel of breed ontstaan. Inclusie, verbinding tussen verschillende groepen en bredere bewonersregie blijven kwetsbaar en vragen om langdurige aandacht. In veel buurten zijn horizontale structuren ontstaan – bewonersnetwerken, actieve buurtbewoners en ontmoetingsplekken – die bijdragen aan sociale cohesie en bewonersregie. Gemeenschapsontwikkeling kan groeien wanneer er ruimte is voor continuïteit. Deze horizontale kracht is echter kwetsbaar zonder steun van verticale structuren. Verduurzaming vraagt om een transformatie van controle en sturing naar faciliteren, van top-down naar gelijkwaardig samenwerken. Dat begint met een rijk en realistisch buurtbeeld: wat is hier nodig, welke verschillen en spanningen spelen er, hoe sluit de inzet daarop aan? Al met al laat het onderzoek zien dat de beweging naar vitale gemeenschappen duidelijk in gang is gezet, maar dat verdere verdieping en verbreding nodig blijft om gemeenschappen duurzaam te versterken. Gemeenschapsontwikkeling kost tijd en dit onderzoek van 2,5 jaar laat daarmee niet de volledige potentie zien.

Aanbevelingen

Op basis van de onderzoeksresultaten formuleert De Kracht van Samen vier aanbevelingen voor praktijk en beleid en twee aanbevelingen voor onderzoek. De aanbevelingen zijn bedoeld om de praktijk en het beleid rondom gemeenschapsgericht werken verder te versterken en te verduurzamen. In de aanbevelingen adresseren we verschillende perspectieven, zodat ze aansluiten bij de diversiteit aan betrokkenen en hun rollen binnen buurten en professionele organisaties. Ze moeten in samenhang worden gezien en uitgevoerd zodat ze elkaar wederzijds kunnen ondersteunen.

Aanbevelingen voor praktijk en beleid (4)

1. Versterk bewonersregie en bouw aan een gelijkwaardig samenspel tussen leefwereld en systeemwereld.
2. Investeer in een doorlopend, rijk en realistisch beeld van de buurt vanuit het perspectief van bewoners en in samenwerking met community builders.
3. Zorg dat iedereen welkom kan zijn. Vergroot het handelingsrepertoire om sociale inclusie te realiseren.
4. Zorg dat buurtverbinders en community builders goed zijn toegerust om gemeenschapsontwikkeling te versterken. Investeer in scholing en training.

Samen vragen deze aanbevelingen om een fundamentele verschuiving in denken en doen. Van een benadering ‘op papier’ naar samenwerking die bewonersregie daadwerkelijk ondersteunt door minder te controleren en meer te faciliteren, door te inspireren en door ruimte te geven. Professionele organisaties en gemeenten die gemeenschapsgericht werken op meerdere lagen omarmen, kunnen een krachtige impuls geven aan duurzame gemeenschapsontwikkeling.

Aanbevelingen voor onderzoek (2)

1. Zet het perspectief en de inbreng van gemeenschappen centraal in onderzoek.
2. Breng kennishiaten in beeld en reflecteer op aannames zodat praktijk, beleid, en onderzoek samen kunnen leren, bijsturen en bouwen aan blijvende impact.

Samen vormen deze aanbevelingen een route om gemeenschapsgerichte aanpakken te versterken en buurten duurzaam te verbeteren. Door beter aan te sluiten bij wat er leeft in de buurt, door samenwerking en ondersteuning te verankeren, en door te blijven leren wat werkt. Met minder (regel) druk en meer focus op blijvende impact. In de woorden van een geïnterviewde bewoner:

> ***Er zijn krachtige bewoners nodig die voor hun buurt blijven opkomen.”***

Afbeelding 11.
Aanbevelingen

Colofon

Auteurs:

A.L. Brock, *MSc Verwey-Jonker Instituut*
G. Visser, *MSc HAN University of Applied Sciences*
Dr. E.J. de Weger, *Verwey-Jonker Instituut*
Dr. A. Brummel, *HAN University of Applied Sciences*
D.W.M. Burggraaff, *MSc Verwey-Jonker Instituut*
Dr. M. Spierts, *Zelfstandig onderzoeker*
J. van Hout, *MSW HAN University of Applied Sciences*
G.B. Verwaijen, *MSc Verwey-Jonker Instituut*
M.J. Verstappen, *MSc Verwey-Jonker Instituut*
R. Smits, *ervaringsdeskundige HAN University of Applied Sciences*

Omslag:

Foto van de wijk Spangen (Rotterdam) door Joshua dos Santos

Uitgave:

HAN University of Applied Sciences
Lectoraat Versterken van Sociale Kwaliteit

Vormgeving:

Dikke Punt | ontwerp & illustratie en
Werkplaats Sociaal Domein van Arnhem en Nijmegen